

ook, mocht er terugtrekken dan met zijn persoonlijke goedkeuring. Zulks vergde dat hij zich in een monomane strategische bijziendheid dagelijks over kaarten boog om de duizenden detailbeslissingen te nemen die Churchill en Roosevelt en die ook hun *Combined Chiefs of Staff* wijselijk aan de plaatselijke bevelhebbers overgelaten zouden hebben. In de gebombardeerde Duitse steden waagde hij zich niet te vertonen. Hij sloot zich op in dat symbool van zijn achterdocht: zijn zwaarbeveiligde *Wolfsschanze* in Oost-Pruißen. Het was of hij, zijn grootheidswaanzin ten spijt, dat volstreekte dagelijkse isolement van de buitenwereld, dat weigeren van contact met de realiteit waarin hij zoveel rampspoed teweeg had gebracht, nodig had om de kracht tot volhouden op te brengen. Was de ondergang onvermijdelijk, dan zou Duitsland met hem ondergaan. Medelijden met de ettelijke miljoenen mensenlevens die dat zou vergen, kende hij niet.

Gefixeerd als hij was op de worsteling met de Sowjet-Unie, nam Hitler geen moment aan dat de oorlog wel eens zo zou kunnen eindigen dat een groot deel van Europa onder Amerikaans-Engelse invloed zou komen te staan – heel Europa zag hij ‘bolsjewistisch’ worden en hoe de Russen daar dan zouden gaan optreden, stond voor hem vast: zij zouden de ‘Germanen’, ‘het Arische ras’, vernietigen.

De weerslag van al deze opvattingen kwam de lezer reeds tegen in Bormanns verslag van het betoog dat Seyss-Inquart, Schmidt en Mussert op 10 december '42 van Hitler te horen kregen toen deze nog hoopte dat von Manstein het Zesde Leger zou kunnen ontzetten:

‘Die Herrschaft des Bolschewismus würde für ganz Europa mit sich bringen die Herrschaft der innenasiatischen Menschenrassen über die europäischen, die mehr oder weniger vernichtet und ausgelöscht würden; der Rest würde einer weitgehenden Rassenmischung unterworfen . . .

Der Führer würde aber nicht kapitulieren, sondern kämpfen, und wenn er eines Tages die 16- oder 14-Jährigen einziehen müsse. Es wäre immer noch besser, sie fielen im Kampf gegen den Osten als dass sie bei einem verlorenen Kriege zermartert oder in niederster Sklavenarbeit zerschunden würden.’

Toen von Manstein teruggeslagen was, besefte ook Hitler dat de doodstrijd van het Zesde Leger begonnen was. Besloten werd, een formidabele nederlaag het karakter te geven van een glorieuze morele overwinning: wat bij Stalingrad te gebeuren stond, zou als een drama afgeschilderd worden waarbij een heldhaftige schare zich tot de laatste man opgeofferd had om de grondslag te leggen voor een succesvolle verdediging van het Avondland tegen Aziatische horden.

Op donderdag 4 februari, twee dagen nadat het laatste Duitse verzet bij